

-DE ERFENIS VAN DE HEILIGE HIERONYMUS EN ERASMUS-

In *Amphora* XLII.4, december 2023, bespreekt Jan Bedaux de biografieën van Hieronymus door Cornelis Aurelius en Desiderius Erasmus. Het vertrekpunt voor zijn boeiende artikel is een manuscript van het werk van Aurelius in Deventer.

Aurelius en ook Erasmus blijken grote bewondering te hebben voor Hieronymus. Wellicht echter vraagt de hedendaagse gymnasiast zich af wat wij met deze kerkvader moeten in onze eeuw. Toch zijn de verschillende opvattingen over Hieronymus ook in het maatschappelijk debat van vandaag nog relevant.

De naam Hieronymus zegt de hedendaagse gymnasiast vermoedelijk weinig tot niets; ikzelf althans had destijds als leerling van het Erasmiaans Gymnasium bij die naam geen enkel beeld. Dat was heel anders voor Erasmus. Als tiener schreef hij (in juni 1489) al aan de genoemde Cornelis Aurelius: *Sed illi suae rusticitati pallium obtendunt, ut contemnere putentur quod consequi desperant. Qui si Hieronymianas epistolas recte aspicerent, intelligerent utique rusticitatem sanctimoniam non esse, nec desertitudinem impietatem. / Quod autem ad eas lectitandas me invitas, habeo gratissimum. Iam olim tamen eas non modo legi, sed et quotquot sunt propriis ipse descripsi articulis; in quibus etsi quam plurima, quibus dicto facilius barbarorum convitia refelli possent, iacula inveniamus.* (“Maar die lieden verbergen hun lomphed als met een mantel en zo denken zij te verachten wat zij niet kunnen bereiken. Als zij de brieven van Hieronymus aandachtig zouden lezen, zouden zij tenminste begrijpen dat grofheid niet gelijkstaat met heiligheid en dat geleerdheid niet hetzelfde is als goddeloosheid. / Ik ben je erg dankbaar dat je me uitnodigt om die brieven van Hieronymus te lezen. Ik heb ze echter vroeger niet alleen gelezen, maar ook allemaal eigenhandig gekopieerd. Je kunt er alle pijlen in vinden waarmee we de schimpscheuten van de barbaren makkelijker kunnen ontzenuwen dan ze opsommen.”)¹ Voor Erasmus combineert Hieronymus de christelijke waarden met de beschaving van de klassieke oudheid; voor hem is Hieronymus een lichtend voorbeeld.

maarten luther

Maar niet alleen Erasmus en Aurelius kenden Hieronymus, ook Maarten Luther was goed met hem bekend, alleen deelde hij hun enthousiasme over deze kerkvader beslist niet. Dat blijkt in oktober 1516, dus nog een jaar voordat hij op 31 oktober 1517 de hervorming startte met het publiceren van zijn 95 stellingen tegen de katholieke kerk. In een brief aan Spalatin² noemt hij Erasmus dan weliswaar beleefd “een zeer geleerde man”, maar keurt hij het af dat Erasmus meent dat mensen rechtvaardig worden door hun goede daden. En Erasmus heeft volgens Luther een veel te positief oordeel over Hieronymus.³

Hoe kwam Luther tot dit oordeel? In 1516 waren de *Opera Omnia* van Hieronymus verschenen, mede dankzij Erasmus’ inspanningen. Als inleiding bij de brieven schreef Erasmus zijn *Eximii doctoris Hieronymi Stridonensis vita, ex ipsius potissimum literis contexta* (‘Het leven van de uitmuntende kerkleermeester Hieronymus uit Stridon, in hoofdzaak gebaseerd op zijn eigen brieven’). Daarin schrijft Erasmus bijvoorbeeld vol waardering over het idool van zijn jeugd: *quod haud nesciret hinc praecipuam hominis pendere felicitatem: si institutum ingenio accommodum, iudicio, non casu sumeret.* (“hij beseftte immers zeer goed hoe belangrijk het is voor het geluk van een mens om zich bij het maken van een levenskeuze door zijn natuurlijke aanleg te laten leiden en deze niet van toeval maar van een weloverwogen beslissing te laten afhangen.”)⁴ Een dergelijke gedachte, dat een mens zelf invloed heeft op zijn geluk, druist in tegen Luthers diepste opvattingen van een almachtige god, die beschikt over het lot van ieder mens zonder dat de mens daaraan kan bijdragen door goede werken. Mensen zijn zondig en kunnen alleen door het geloof gered worden: *sola fide*.

‘De heilige Hieronymus in extase’
Illustratie van Hans Holbein der
Jüngere (1497-1543) in een
uitgave van Erasmus’ *Lof der
Zotheid*.

vrije wil en verantwoordelijkheid

Toen Luther zijn kerkhervorming ontketend had, werd van Erasmus ook een stellingname gevraagd. Erasmus was een hervormer in de zin dat hij het helemaal eens was met Luther, dat de Kerk in de praktijk van toen op schandalige wijze misbruik maakte van haar positie; maar hij was het geheel met Luther oneens over de rol die de Kerk in principe moest spelen als gezamenlijk ijkpunt voor ethiek. Toen hij voor het blok gezet werd om positie te kiezen, liet hij het principe voorgaan op de praktijk.

Erasmus betoogde altijd dat mensen ‘goede mensen’ worden door hun eigen verantwoordelijkheid ten goede aan te wenden. Dit vat hij samen in zijn boek over opvoeding *De pueris statim et liberaliter instituendis* (1529) met de bekende formule *homines non nascuntur sed finguntur* (“mensen worden niet geboren maar gevormd”). Voor leiders specificceert hij hun verantwoordelijkheid al nader in de *Institutio principis christiani* (1516), waar hij bijvoorbeeld stelt dat *Nihil bono principi charius, quam ut suos habeat quam optimos*. (“Niets is voor een goed heerser belangrijker dan dat het de zijnen zo goed mogelijk gaat.”) Erasmus realiseerde zich ook dat Luthers uitgangspunt *sola fide* mensen hun eigen verantwoordelijkheid ontzegt. Immers, wat heeft het voor zin mensen op hun gedrag aan te spreken als zij hoe dan ook zondig zijn?

Dus toen hij echt niet langer neutraal kon blijven in het dispuut tussen de Katholieke Kerk en Luther, publiceerde hij in 1524 *De libero arbitrio diatriba sive collatio* (‘Uiteenzetting over de vrije wil’). Een jaar later kwam Luther met het vurige geschrift *De servo arbitrio* (‘Over de geknechte wil’). Erasmus verdedigde zich uitgebreid ‘met een schild’ (*Hyperaspistes*) tegen Luthers felle aantijgingen, maar tussen beide hervormers kwam het nooit meer goed.

In *De libero arbitrio* ontleent Erasmus zijn argumenten aan de enige bron die zijn opponent Luther volgens het principe *sola scriptura* als geldig erkent, namelijk de bijbel. Hij laat zien dat daarin passages zijn, die de verantwoordelijkheid van de mens voor de wereld bevestigen en andere teksten die die verantwoordelijkheid in twijfel trekken. Daarmee toont de bijbel volgens Erasmus dat mensen in enige mate vrij zijn, maar daarbij hun eigen beperkingen ook niet uit het oog moeten verliezen.

en nu, in de 21^e eeuw?

De vraag of mensen hun geluk in eigen hand hebben, is – sedert Erasmus dat in Hieronymus’ voetsporen tegenover Luther betoogde – voer voor theologen gebleven. Maar ook bijvoorbeeld psychologen stellen onder de naam ‘just-world-hypothese’ de vraag of mensen gelukkig worden door anderen te helpen. Interessanter is mogelijk de vraag wat de consequenties zijn van de discussie tussen Erasmus en Luther voor het gevoel van eigen verantwoordelijkheid in de 21^e eeuw.⁵ In *Institutio principis christiani* vermaande Erasmus de vorsten van zijn tijd, en daarmee ook de leiders van onze tijd: *Fac ita geras imperium, ut facile gesti queas reddere rationem; quam si nemo exacturus est, hoc magis etiam a temetipso debes exigere*. (“Zorg ervoor dat je je invloed zo aanwendt, dat je daarover gemakkelijk verantwoording kunt afleggen; als niemand jou om rekenschap vraagt, moet je jezelf des te meer daarom vragen.”) En Erasmus vond dat mensen, en zeker leiders, in hun opvoeding zodanig ethisch gevormd moeten worden, dat zijzelf de verantwoordelijkheid kunnen dragen en daarvoor aan zichzelf rekenschap kunnen afleggen. Zoals gezegd, ontkent Luther juist het belang van eigen verantwoordelijkheid: voor hem staat de zondigheid van mensen voorop. In deze dogmatische visie is het vragen van rekenschap aan leiders belangrijker dan het moreel vormen van ‘goede mensen’. De huidige nadruk op toezicht en transparantie in politiek en bestuur getuigt van de moderniteit van dit mensbeeld. Maar volgens mij zou het goed zijn om in het voetspoor van Erasmus ook aandacht te blijven geven aan het opleiden van mensen tot verantwoordelijkheid. Ω

'De inquisiteurs'
Illustratie van Hans Holbein der Jüngere
(1497-1543) in een uitgave van
Erasmus' *Lof der Zotheid*.

¹ Brief 22 uit P.S. Allen: *Opus epistolarum Des. Erasmi Roterodami* Tom I (1906); vertaling M.J. Steens in *De correspondentie van Desiderius Erasmus*. Deel 1: Brieven 1-141, Rotterdam: Ad. Donker, 2004.

² Georg Burkhardt (1484-1545), Duits humanist, theoloog, hervormer en historicus, noemde zich Spalatin.

³ Zie bijvoorbeeld Max Richter: *Desiderius Erasmus und seine Stellung zu Luther auf Grund ihrer Schriften*, Paderborn: Salzwasser-Verlag GmbH, Nachdruck der Ausgabe von 1907 (2012).

⁴ *Hieronymi Stridonensis Vita* (1516), vertaling John Piolon: *Het leven van Hieronymus*, Rotterdam: Ad. Donker, 2007.

⁵ Zie bijvoorbeeld mijn afscheidscollege 'Erasmus over duurzame economie' (2022) bij Hogeschool Inholland.